

pojmy, i keď majú jasný lexikálny význam. (Jazykoveda rozlišuje lexikálny a gramatický význam slov!)

Ďalej možno pripomenúť, že na vyjadrenie niektorých pojmov treba použiť viac slov. Ako príklad uvedieme: hmotný bod, inerciálna sústava, výrobné náklady, zubný kaz, zápal mozgových blán.

Z uvedených pripomienok vyplýva, že nie je správne vo všetkých prípadoch stoťožňovať význam slov s pojmami, že vzťah jazyka a myslenia nie je vzťahom jednoznačného paralelizmu, izomorfizmu.

Je bežnou skúsenosťou prekladateľov, že niekedy nie je možné vystihnúť zmysel textu doslovným prekladom výrazov z východiskového do cieľového jazyka, že takmer každý jazyk má isté ustálené frazeologické spojenia, ktoré sa nedajú doslovne prekladať do iných jazykov. K tomu možno

ešte pripomenúť, že okrem spisovného jazyka existujú nárečia, slangy a rôzne špeciálne žargóny.

K zjednodušovaniu môže zvädzať aj autorovo tvrdenie, že procesy myslenia sú v podstate lingvistické procesy (s. 152). Musíme pripustiť, že matematici, konštruktéri, projektanti myslia a že časť ich myslenia nemá lingvistický charakter. Okrem toho autorovmu tvrdeniu odporujú aj niektoré známe výskumy rudimentov myslenia u zvierat.

Autor knihy správne konštatuje, že genetický monizmus jazyka a myslenia nemožno vysvetliť ako totožnosť jazyka a myslenia. Cieľom našich poznámok bolo na základe tejto myšlienky podať diferencovanejší výklad niektorých v knihe preberaných otázok.

J. Švihran

ANGLICKÁ BURŽOÁZNA FILOZOFIA 20. STOROČIA

A. S. BOGOMOLOV, Anglijskaja buržuaznaja filosofija XX. veka

Pred marxistickými historikmi filozofie stojí v súčasnosti, avšak nielen teraz, aktuálna úloha zhodnotiť súčasnú buržoáznu filozofiu vcelku a jednotlivé jej prúdy osobitne. Tento kritický pohľad musí byť založený na poznaní všetkého materiálu, ktorý buržoázna filozofia predstavuje, a na princípe kritickej konfrontácie týchto prúdov z pozície marxistickej filozofie.

Prehliadka literatúry venovanej tejto aktuálnej problematike nás neuspokojuje. Napokon, nedostatok skutočne kvalitných prác je zrejmy. Niet však principiálne dôvodov byť skeptickým, pretože máme k dispozícii veľké množstvo prác sovietskych filozofov, väčšinou vyhovujúcich všetkým kritériám náročnosti. Reprezentatívnou prácou tohto druhu je monografia, ktorej recenziu predkladáme.¹

Anglická buržoázna filozofia 20. storočia od známeho sovietskeho historika filo-

zofie A. S. Bogomolova je článkom v celej sérii prác venovaných rozboru súčasnej nemarxistickej filozofie v hlavných kapitalistických štátoch. Sovietski filozofi postupujú v tejto kritickej práci troma spôsobmi. Predovšetkým je to práve spomínaný spôsob rozboru filozofie v jednotlivých krajinách (nami recenzovaná kniha je ukážkou tohto spôsobu), po druhé vydávajú zväčša kolektívne práce syntetického charakteru (napr. kniha *Sovremennaja buržuaznaja filosofija* od A. S. Bogomolova, J. K. Melvila, I. S. Narského, Moskva 1972, 656 s.) a po tretie uverejňujú množstvo kritických analýz jednotlivých filozofických prúdov a filozofov. Výsledkom celej tejto publikačnej aktivity sovietskych filozofov je mozaika, ktorá umožňuje utvoriť si správny obraz o súčasnej buržoáznej filozofii.

Recenzovaná kniha predstavuje vyda-

¹ BOGOMOLOV, A. S.: Anglijskaja buržuaznaja filosofija XX veka, vyd. Mysl, Moskva 1973, 318 s.

rený pokus o kritickú analýzu základných smerov anglickej buržoáznej filozofie od polovice minulého storočia až po súčasnosť. Napriek skutočnosti, že anglická buržoázna filozofia, ako aj celá buržoázna filozofia posledného storočia, vyznačuje sa veľkou rôznorodosťou a absenciou ostrých hraníc medzi jednotlivými prúdmi (s. 6), A. S. Bogomolov sa pohybuje v tomto labyrinte úspešne, darí sa mu vystihovať podstatné a vyhnúť sa okrajovým problémom.

Názov knihy síce hovorí o filozofii 20. stor., ale jej autor začína svoju analýzu o niekoľko desaťročí skôr. Nazdáva sa, že revolúcia v prírodovede, ktorá prebehla v druhej polovici minulého stor., bola udalosťou s rozhodujúcim významom pre vývin anglickej filozofie predovšetkým vo vzťahu k jej gnozeologickým základom. V tejto súvislosti si všima anglický prírodovedný materializmus, ktorý sa opieral o často spomínaný búrlivý rozkvet prírodovedy. Prírodoveda poskytuje množstvo nových objavov, ktoré nachádzajú svoje miesto (okrem iného) aj ako zovšeobecnené gnozeologické princípy prírodovedného materializmu v Anglicku, v najsystematickejšej podobe sformulované T. Huxleym (1825—1895). A. S. Bogomolov kritizuje anglický prírodovedný materializmus predovšetkým preto, že nedokázal prekročiť hranice súčasnej prírodovedy, ktoré sa ukázali byť príliš úzkymi, a tak spolu s touto prírodovedou, resp. s jej princípom mechanizmu padá i prírodovedný materializmus, ktorý takto dopláca na nekritický vzťah k prírodovede 19. stor. „Konštruujú svoje teórie v zhode s dosiahnutým stupňom fyzikálneho, chemického, biologického a fyziologického poznania, stojí (prírodovedný materializmus — F. M.) na pozíciách mechanického obrazu sveta“ (s. 18).

Vývin anglickej filozofie v druhej polovici minulého storočia si len ťažko môžeme predstaviť bez Spencerovho a Milloyho pozitivizmu. A. S. Bogomolov si všima predovšetkým ich fenomenalistickú teóriu poznania, metodológiu empirických vied

a (hlavne u Spencera) pozitivistický výklad prírodovedy v jeho najdôležitejších všeobecných aspektoch predovšetkým u H. Spencera). Analyzuje subjektivistický akcent gnozeológie anglického pozitivizmu a jeho väzbu s Berkeleyho a Humeovou filozofiou, vplyvy kantianstva a jeho „veci o sebe“ v Spencerovom učení o „nepoznatelnom“ a zavŕšenie klasickej induktívnej logiky v Millovom systéme.

Anglický pozitivizmus a induktívnu logiku J. St. Milla, podobne ako už spomínaný prírodovedný materializmus, postihuje rovnaký osud. Prekonávajú krízu, ktorá ich ponecháva v minulosti. Pozitivizmus je vystriedaný empiriokriticizmom, ktorý však v Anglicku nenachádza prívržencov, a novopositivizmom, ktorý tu zapustil hlboké korene.

V 19. stor. prebehla revolúcia v logike. Potom sa jej vývin uberať po dvoch cestách. Jednu cestu naznačil už Hegel, položiac základy dialektickej logiky, ktorú na materialistickom základe vypracúva K. Marx, F. Engels a Lenin; na idealistickom základe potom vyvíja v Anglicku a USA absolútny idealizmus, čiastočne pragmatizmus, neoheglovstvo a Marburská škola novokantovstva. Druhý smer rozvoja logiky je spojený so zámenou psychologického ponímania logiky s formalistickými tendenciami. Poznáme ho pod názvom matematická logika s jej striktno budovaným formalizovaným jazykom. Na začiatku tohto hnutia v logike stojí teória kvantifikácie W. Hamiltona (1788—1856), de Morganov (1806—1871) názor, že slovami možno operovať bez vzťahu k ich významu, algebra logiky G. Boolea (1815—1864) a S. Jevons (1835—1882) so svojím názorom o prvotnosti logiky pred algebrou. Také sú začiatky matematickej logiky, ktorá nadobudla v našom storočí široký ohlas.

Myšlienky nemeckej klasickej filozofie prenikli i za pomerne tesne uzavreté hranice britských ostrovov. Koncom storočia novoheglovské prúdy v anglickej filozofii vytvárajú tzv. absolútny idealizmus. Jeho

rozšírenie spôsobuje na anglické pomery jav pomerne neobvyklý — eliminovanie tradičného vplyvu Berkeleyho a Humea. Nemecký idealizmus na istý čas zasadol na trón anglickej filozofie. A. S. Bogomolov analyzuje vo svojej knihe filozofiu predstaviteľov anglického absolútneho idealizmu. Zameriava sa pritom na T. H. Greena (1836—1882), Bredleyho (1846—1924) a jeho *Appearance and Reality*, B. Bosanqueta (1848—1923) najmä v jeho *The Philosophical Theory of the State* a na *The Nature of Existence* McTaggart (1866—1925), ako aj na idealistický historizmus R. G. Collingwooda (1889—1943).

Vplyv nemeckého idealizmu koncom minulého storočia vystriedal vplyv amerického pragmatizmu, ktorý je prvým závažným príspevkom americkej filozofie. Namiesto absolútneho idealizmu, ktorý degraduje ľudskú individualitu iba na zdanie absolútna, nastupuje pragmatizmus so svojim „humanizmom“ a zdôrazňovaním praktického, tvorivého človeka v duchu Protagorovho aforizmu „mierou všetkých vecí je človek“. Tvorivé, aktívne individuum by nebolo zlým začiatkom, keby zotrvalo na stanovisku praktickej aktivity. Lenže F. C. S. Schiller (1864—1937), predstaviteľ anglického pragmatizmu, neúmerne zdôrazňuje subjekt a pravda sa mu stáva výsledkom, produktom ľudskej aktivity. Tento filozof sa netají so subjektivistickou tendenciou svojej filozofie. Na rozdiel od W. Jamesa (1842—1910), Schiller pripisuje pravde i teleologický charakter, zdôrazňujúc závislosť pravdy od ľudského úmyslu. V závere kapitoly o pragmatizme A. S. Bogomolov rozoberá logiku F. C. S. Schillera a sleduje jej smerovanie od formálnej logiky k iracionalizmu.

Dôležité miesto v histórii anglickej filozofie 20. stor. patrí jej realistickému hnutiu. Jeho rozšírenie je, okrem iného, i dôsledkom nesprávneho stotožnenia vulgárneho a prírodovedného materializmu 19. stor. s materializmom vôbec a jeho odmietnutia. Zakladateľom realistického

hnutia v Anglicku je G. E. Moore (1873—1958), ktorého *Refutation of Idealism* (1903) predstavuje začiatok tohto prúdu vo filozofii na britských ostrovoch. Okrem toho je G. E. Moore iniciátorom i tzv. analytickej filozofie, o ktorú sa zaslúžil predovšetkým svojim ponímaním filozofickej analýzy jazyka. Analytická filozofia panuje v Anglicku až po dnešné dni, v súčasnosti predstavovaná tzv. lingvistikou filozofiou.

Nemenej dôležité miesto v realistickom hnutí patrí aj A. N. Whiteheadovi (1861—1947). A. S. Bogomolov analyzuje jeho koncepciu teórie relativity a prechod od v podstate materialistického názoru k idealistickému ponímaniu prírody predovšetkým v dôsledku jeho teórie objektov a ich spojenia s aktuálnymi entitami. V závere kapitoly o realistickom hnutí autor venuje pozornosť filozofii C. D. Broada (1887) a K. L. Morgana (1852—1936), S. Alexandra (1859—1938), ako aj ďalšej evolúcii tohto filozofického prúdu v Anglicku.

Nepochybne najvplyvnejším prúdom anglickej filozofie 20. stor., ako konštatuje A. S. Bogomolov, je neopozitivismus, ktorý z hľadiska svojho obsahu predstavuje subjektívno-idealistickú teóriu poznania (vplyv D. Humea) v spojení s formálnou matematickou logikou. Utvára sa tak hnutie tzv. analytickej filozofie, ktorej evolúcia je takáto: a) logicky atomizmus predstavovaný B. Russellom (1872—1970) s jeho *Our Knowledge of the External World* (1914) a L. Wittgensteinom (1889—1951) s jeho *Tractatus Logico-Philosophicus*; b) logický pozitivismus v Anglicku reprezentovaný A. J. Ayerom; c) lingvistická filozofia v dvoch školách (Oxford School, Cambridge School) s najvýznamnejším predstaviteľom J. L. Austinom (1911—1960). Celá druhá polovica Bogomolovovej knihy je venovaná kritickému rozboru týchto troch vývinových etáp anglickej analytickej filozofie.

V súvislosti so vzťahmi analytickej filozofie s matematickou formálnou logikou a jej využitím v praxi filozofickej analýzy,

autor rozoberá Russellovu a Whiteheadovu knihu *Principia Mathematica* (1910–1913), ktorej cieľom bolo „ukázať, že celá čistá matematika vyplýva z logických predpokladov a využíva len pojmy, ktoré možno určiť pomocou logických termínov“ (s. 172). Súčasne A. S. Bogomolov analyzuje Russellovu teóriu opisov a teóriu významu, ako aj riešenie paradoxov v teórii množín a v teórii typov. Zdôrazňuje ich význam pre ponímanie filozofickej analýzy, ktorá sa stáva základným metodologickým prostriedkom analytickej filozofie.

Prvým filozofickým smerom, ktorý používa filozoficko-logickú analýzu ako hlavný metodologický prostriedok, je logický atomizmus B. Russella a L. Wittgensteina. Je reakciou svojich tvorcov na predchádzajúci anglický absolútny idealizmus, predstavujúci v anglickej filozofii silné vplyvy klasickej filozofie. Filozofia logického atomizmu je vybudovaná na základe súčasnej logiky, ktorú predstavuje *Principia Mathematica*. Na potvrdenie tohto svojho výroku A. S. Bogomolov cituje známu vetu z Russellovho *Logical Atomism*, kde autor hovorí: „... Nazdávam sa, že logika je základom filozofie a že jednotlivé školy treba charakterizovať skôr podľa ich logiky, ako podľa ich metafyziky.“ Tento citát je súčasťou antimetafyzického stanoviska analytickej filozofie. Tu sa taktiež explicitne formuluje nesprávna myšlienka (u Russella aj u Wittgensteina), že štruktúra logiky a štruktúra skutočného sveta sú totožné. Ontologizujú logiku a na tomto základe potom hlásajú program skúmania sveta prostredníctvom výskumu logicky dokonalého jazyka, ktorý chcú skonštruovať.

Logický pozitivizmus v Anglicku sa od logického pozitivizmu Viedenského krúžku odlišuje v niekoľkých smeroch. Do Anglicka preniká už ako hotová filozofická doktrína, ktorá tu nachádza vhodné myšlienkové prostredie, utvorené pod vplyvom iniciátorov celého neopozitivizmu B. Russella, L. Wittgensteina a G. E. Moora.

Hlavnými predstaviteľmi anglického neopozitivizmu sú A. J. Ayer (1910), ktorý ako dvadsaťšesťročný vydáva známu knihu *Language, truth and Logic* (1936), a K. Popper (1902). V zhode s ostatnými analytickými filozofmi Ayer vyhlasuje, že funkcia filozofie je „kritická“, čo znamená, že filozof sa vo svojej činnosti venuje výlučne objasňovaniu a analýze jazykových entít. Akcentuje svoje antimetafyzické stanovisko, rozpracúva pomerne neúspešný princíp verifikácie Viedenského krúžku a rozoznáva tzv. „silný“ a „slabý“ princíp verifikácie, ktorý je prostriedkom eliminácie metafyzických výpovedí. A. S. Bogomolov analyzuje aj Ayerovo ponímanie filozofickej analýzy jazyka, ktorej úlohou je odstraňovanie dvojzmyselných jazykových symbolov, totožných formou, ale s rôznym zmyslom.

K. Poppera nemožno nazvať v pravom slova zmysle anglickým filozofom, pretože tam pracuje až od r. 1946 (prednáša v Londýne). Má výnimočné postavenie medzi neopozitivistami. Vychádza z neopozitivizmu, nastoľuje si tie isté problémy, ale zmysel svojej práce vidí v jeho odstránení (s. 226). Namiesto princípu verifikácie stavia princíp falzifikácie, ktorý je však len negatívnym variantom prvého. Popperovo vystúpenie vo filozofii rozkladá neopozitivizmus znútra. A. S. Bogomolov analyzuje jeho gnozeologickú teóriu „tretieho sveta“ a predovšetkým jeho buržoázno-liberálnu doktrínu „otvorenej spoločnosti. Na rozdiel od analytických filozofov neopozitivistickej orientácie, K. Popper odmieta ponímanie filozofie ako analýzy jazyka a považuje to za neoprávnenú redukciu jej predmetu. „Nazdávam sa — cituje A. S. Bogomolov K. Poppera — že existuje prinajmenšom jeden filozofický problém, ktorý zaujíma všetkých mysliacich ľudí. Je to problém kozmológie: problém chápania sveta vrátane nás samých a nášho poznania ako častí sveta“ (str. 232). V závere tejto kapitoly autor hodnotí sociálny obsah anglického neopozitivizmu, vzťah súčasného neopozitivizmu k iracio-

nalizmu a dialektickému materializmu a konečne svetonázorový význam neopozitivizmu.

Posledná kapitola Bogomolovej knihy *Anglická buržoázna filozofia 20. stor.* je venovaná tzv. lingvistickej filozofii, ktorá je posledným slovom anglickej filozofie a geograficky je doteraz ohraničená predovšetkým na Anglicko.

Analytická filozofia používa v podstate tri druhy analýz: logickú, sémantickú a lingvistickú. Prvú využíva logický atomizmus a logický pozitivizmus, druhú všeobecná sémantika a tzv. sémantický pozitivizmus. Lingvistickú analýzu ako základný prostriedok filozofie používa posledný variant analytickej filozofie — lingvistická filozofia. Jej predchodcami sú G. E. Moore a L. Wittgenstein so svojimi *Philosophical Investigations* (1953), ktorých centrálnym problémom je problém jazyka. Autor recenzovanej knihy si všíma najmä teóriu významu *Filozofických skúmaní*, podľa ktorej význam slov nemožno hľadať v spojení s objektmi, o ktorých hovoria. Významom nie je objekt korelujúci so slovom, ale jeho mnohознаčné používanie v jazyku, a sám jazyk je časťou bežnej ľudskej činnosti a formou života. V tejto súvislosti A. S. Bogomolov analyzuje Wittgensteinovo ponímanie jazyka ako „jazykovej hry“, ktorá má zdôrazňovať spojenie jazyka s činnosťou,

ľubovoľu pri výbere jazykových pravidiel a nemožnosť ideálneho jazyka, o ktorý sa snažili predchádzajúce smery analytickej filozofie.

Predstaviteľmi lingvistickej línie v súčasnej analytickej filozofii sú G. Ryle (1900), J. Wisdom (1904), P. Strawson (1919), J. L. Austin (1911—1960). A. S. Bogomolov si kladie za cieľ ukázať vo svojej knihe spoločné a rozdielne črty v ich ponímaní lingvistickej analýzy, ktorú všetci považujú za hlavný nástroj svojej filozofie. Vrchol lingvistickej analýzy vidia historici analytickej filozofie v Austinovi, ktorý sa stavia proti akejkolvek nelingvistickej metóde riešenia filozofických problémov.

V závere poslednej kapitoly A. S. Bogomolov rozoberá vzťah lingvistickej filozofie k metafyzike, ktorý je v celej analytickej filozofii negatívny. Súčasne sa však práve v lingvistickej filozofii antimetafyzická tendencia analytickej filozofie citeľne zoslabuje.

Bogomolova kniha *Anglická buržoázna filozofia 20. storočia* je ukážkou skutočne marxistickej kritiky súčasnej buržoáznej filozofie. Vyznačuje sa dokonalou znalosťou veci, ako aj prísny marxistickým postojom, čo je samozrejmosťou v podmienkach sovietskej edičnej politiky.

František Mihina

POKUS O SYSTEMATIZÁCIU MORÁLNYCH NORIEM

M. OSSOWSKA, *Normy moralne*

Mária Ossowská nepochybne patrí medzi najvýznamnejších poľských marxistických etikov. V jej morálnej teórii je evidentné úsilie uchopiť, uzemiť etickú problematiku, ktorá — ako pôdotýka sama autorka — „mnohokrát nemá pevné kontúry ani pevné hranice“. Tejto jej intencii zodpovedá aj okruh otázok a spôsob ich

riešenia v mnohých jej známych knižných publikáciách, z ktorých treba spomenúť predovšetkým *Sociológiu morálky*, *Motívy konania* a knihu *Morálne normy, pokus o ich systematizáciu*, ktorá sa dočkala v Poľsku už druhého vydania a ktorej chceme venovať pozornosť.¹

Pre poľskú filozofku sa akýmsi motom

¹ OSSOWSKA, M.: *Normy moralne*, próba systematyzacji, Warszawa 1970.